

Mirjam Mencej, Sem vso noč lupal v krogu. Simbolika krožnega gibanja v evropski tradicijski kulturi [I was wandering in circles the whole night long. The symbolism of circular movement in European traditional culture]. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia mythologica Slavica: Supplementa 7), 2013, 232 strani.

Pričujoča knjiga predstavlja temeljito raziskavo simboličnega krožnega gibanja, ki so ga ljudje v preteklosti med drugim povezovali z različnimi nadnaravnimi bitji, dušami umrlih ter posledično s prepovedmi in šamanizmom.

Ravno raziskovanje zgodb o čarovništvu in nadnaravnih pojavih je avtorico usmerilo na raziskovanje krožnega gibanja: blodenje v krogu je bilo pripisano zlemu delovanju nadnaravnega bitja ali osebe, ki ima vsaj nadnaravne sposobnosti ali pa je celo popolnoma del onostranskega sveta. Raziskave čarovništva so vodile Mencejevo v poglobljeno raziskovanje krožnega gibanja kot koncepta, ki v sebi nosi posebno simboliko. Koncept kroženja zajema »vsako gibanje po kakem ustaljenem, sklenjenem krogu ali elipsi podobnem tiru, kar se giblje okoli osi ali pa dela, da se kaj giblje po sklenjenem krogu ali elipsi: kroženje, vrtenje, valjanje, prekopicavanje, delanje premetov, kotaljenje, pa tudi ples v krogu, obkrožanje prostora peš, na konju ali z vrvjo, verigo« ipd. Navedena gibanja so pogosta v tradicijskih obredih, plesu, magijskih praksah, šamanističnih seansah, folklori, jeziku, v mitoloških, filozofskih in literarnih tekstih, v inavguracijskih in triumfalnih pohodih zmagovalcev, v ikonografiji itd.

V knjigi je jasno prikazano, da je krožno gibanje značilno za evropske tradicijske predstave o nadnaravnih bitjih, ki bivajo v mejnem prostoru, na meji med svetovoma živih in mrtvih, za duše, ki odhajajo s tega na drugi svet, in za t. i. nečiste duše, ki ostajajo v vmesnem prostoru. Mencejeva v delu raziskuje in poskuša razumeti simbolizem krožnega gibanja v njegovih različnih oblikah in kontekstih v evropskem prostoru, pri čemer ugotavlja, da je simbolika v evropski tradicijski kulturi enaka.

Knjiga je razdeljena na enajst poglavij, vsako poglavje pa tvori zaokroženo celoto, ki obravnava posamezni pojav, povezan s kroženjem.

Monografija se začne s poglavjem o nadnaravnih bitjih. Ta po verovanju lahko prisilijo ljudi v krožno hojo oziroma njihovo gibanje v krogu, ki ga vedno povzroča nadnaravna sila: coprnice, ruski *leši* in litvanski *hudič*, angleški *piskies/pixies* ipd. – le interpretacije tega, katero nadnaravno bitje je povzročilo takšno gibanje, so različne. Nadnaravna bitja se lahko tudi sama krožno gibajo ali se vrtijo. Gre za ples v krogu (zgodbe o vilinskih ali čarovniških plesih so znane po celi Evropi), zračni vrtinec (vrtinčasti veter je bil razložen kot utelešenje različnih nadnaravnih bitij, lahko vil ali čarovnic, krožno so se premikali *vedomci*, v središču vrtinca pa se je lahko skrival tudi škrat ali *hudič*) in vodni vrtinec (povodni mož, povodne žene).

Drugo poglavje razlaga opisovanje gibanja duš umrlih, ki naj bi se s tega na oni svet vile, vrtinčile, torej krožno gibale. Ravno tako kot nadnaravna bitja, se tudi gibanje duš umrlih kaže kot zračni vrtinec ali pa je tako ali drugače povezan s pojavom vrtinčastega vetra. Najpogosteje se vrtinec povezuje z dušami nečistih pokojnikov (umorjeni, samomorilci, prekleti ljudje, nekrščeni otroci, čarovnice in *kolduni* ipd.).

V tretjem poglavju se avtorica poglobi v raziskavo, zakaj je krožno gibanje, v kateri koli obliki že, značilno za nadnaravna bitja in duše umrlih, ki se nahajajo v vmesnem svetu med svetovoma živih in mrtvih, pri čemer Mencejeva izhaja iz antičnih in srednjeveških

filozofskih spisov, sledov v jeziku in folklornega gradiva. V tem sklopu je nekaj temeljnih podob: vodni vrtinec, mlin, kolo in vreteno, krožne stopnice, ples v krogu in vrteča se koč, ki je redkejši pojav. Vse te predstave kažejo, da je bil mejni prostor v tradicijskih predkrščanskih verovanjih pogosto razumljen kot prostor, za katerega je značilno krožno gibanje, vrtenje. Ta mejni prostor obenem pomeni mejo in prehod med svetovoma. Vodni vrtinec tudi evropskih mitoloških in kozmoloških tekstih, pa tudi v jeziku predstavlja prehod na drugi svet in se nahaja na meji med svetovoma živih in mrtvih. V kozmoloških in antičnih spisih je poleg vrtinca omenjeno še vreteno.

Četrto poglavje opisuje simboliko vretena, predenja, preje in niti. Simbolne pomenne so pridobili orodje za predenje kot tudi material za predenje in produkt predenja. S predenjem so navadno povezana bitja ženskega spola (sojenice, dobre predice, bele žene), kot tudi nekatera druga bitja (škrtati). Nit oz. preja po ljudskih verovanjih vzpostavlja stik med svetovoma, motiv predenja pa je pogost tudi v čudežnih pravljičah. Predenje, preja, klobčič niti oz. nit kot produkt predenja so se v povedkah navezovali na duše umrlih in nadnaravna bitja, ki bivajo v mejnem prostoru med svetovoma živih in mrtvih. Iz folklor-nih obrazcev in nekaterih vraž pa so razvidne tudi povezave niti in rojstva, spredena nit simbolizira učlovečenje, pogost je tudi motiv, da so bitja, ki predejo, zadolžena za določanje človekove usode. Na predstavo o dolžini življenja kot niti pa naletimo že v najstarejših indoevropskih spisih: ko je nit pretrgana, prestrižena, človek umre. Nit je lahko interpretirana tudi kot povezovalka med svetovoma živih in mrtvih, kot most med njima, kot nit usode, nit življenja, ki poteka iz onega sveta na ta svet in se prede od spočetja do smrti in nato se odvijte nazaj v nespredeno prejo, kar se kaže tudi na ravni jezika.

Nadalje se avtorica v petem poglavju posveti prepovedim predenja v teku letnega ciklusa. Prepovedi so skoncentrirane predvsem na zimski čas, saj je ta čas namenjen predenju po različnih deželah Evrope. V Sloveniji so bili najpomembnejša obdobja prepovedi predenja kvatrni tedni, kar se je celo ohranilo v pregovoru, ki ga avtorica navaja: *Vse leto predi, kvatrni petek doma sedi*. Avtorica poleg slovenskega območja posebej obravnava še prepovedi na Hrvaškem, v Nemčiji, Švici, Franciji, Veliki Britaniji, na Irskem, Danskem in Švedskem, pa v Litvi, Estoniji in Grčiji. Povsod je prepoved predenja vezana na božično obdobje. V evropskem prostoru prepoved predenja nadzorujejo nadnaravna bitja ženskega spola, te pa so tiste predice, ki so kršile prepoved, kaznovale z nesrečo ali pa zahtevo, da kršitelj opravi nemogoče naloge. Prepovedi predenja so bile vezane tudi na obdobja ob rojstvu ali smrti; to naj bi bila obdobja, v katerih so meje med svetovoma živih in mrtvih odprte in v katerih je komunikacija med svetovoma mogoča in neovirana. Avtorica nato interpretira tabuje predenja znotraj teoretskih okvirjev in preko interpretacije dostopa do razlage simbolike teh prepovedi.

V šestem poglavju Mencejeva preide s tematike predenja na obrede obkrožanja, ki so vezana na dejanja ljudi. Pri obredih obkrožanja gre namreč za krožno gibanje, ki je v skupnosti zaželeno in celo potrebno. S cirkumambulacijo so si skupnosti omejile in prilastile prostor, demonstrirale prevzem nad obkroženim prostorom, obnavljali so meje prostora z namenom zaščite, si zagotavljali in ohranjali plodnost in blagostanje skupnosti, se poskusili zaščititi pred epidemijami, nesrečami in nečistimi, zli silami ali pa so z obkrožanjem zagotavljali svetost prostora.

Pri obredih obkrožanja je bila izrednega pomena tudi smer gibanja, kar avtorica obravnava v sedmem poglavju. V tradicijskih predstavah se razlikujeta dve glavni nasprotni smeri krožnega gibanja: v smeri navideznega gibanja Sonca ali v nasprotni smeri gi-

banja Sonca, ne glede na to, ali gre za gibanje v desno ali za gibanje v levo smer; gibanje v desno stran je bilo enačeno z gibanjem v smeri Sonca, gibanje v levo stran pa je ekvivalent gibanju v nasprotni smeri od Sonca. Gibanje v smeri Sonca je veljalo za pozitivno in se je zato uporabljalo v svatbenih obredjih, zdravljenju, vsakdanjem življenju, medtem ko je gibanje v nasprotni smeri od Sonca veljalo za negativno, škodljivo, zato se pojavlja v magijskih praksah in čarovništvu, ki veljata za negativni dejanji. Kljub vsemu avtorica poudarja, da je npr. v pravoslavni cerkvi gibanje v nasprotni smeri gibanja Sonca pozitivno, saj grejo tako »na srečanje« Soncu.

Osmo poglavje je posvečeno simbolizmu krožnega gibanja v obredih, pri čemer je poudarjeno, da so bile meje ustvarjene in poudarjene fizično ali simbolno, ne glede na način pa imajo ti obredi in ljudski kulturi isto semantiko, ki je vezana na razumevanje krožnega gibanja kot način navezovanja stika z onstranstvom; avtorica na tem mestu poudarja pomen plesa v krogu ali spirali pri pogrebnih obredih.

Posebno obravnavo zasluži kroženje kot tehnika komunikacije z onim svetom v tradicijskih magijskih praksah, kamor spadajo vedeževanje, obredi zdravljenja, plodnostna magija, klicanje duhov in onostranskih bitij.

Predzadnje poglavje obravnava krožno gibanje kot tehniko profesionalnih mediatorjev med svetovoma, kjer avtorica posebej izpostavi šamanizem, pri čemer se opre na koncept klasičnega šamanizma, za katerega veljata sibirski in arktični. Za klasični šamanizem je tehnika vrtenja, krožnega plesa razumljena kot način dosega transa in s tem odhod duše iz telesa na drugi svet. Kot bitja, ki predstavljajo stik z onostranstvom, avtorica obravnava volhove in volkodlake. V okviru širše koncipiranega šamanizma avtorica obravnava srednjeevropski šamanizem ter znotraj tega t. i. benandante, tj. magijske specialiste, ki so bili sposobni ekstatičnih potovanj duše. V okviru te obravnave so omenjeni tudi t. i. črnošolci, desetniki/desetnice.

Knjiga se zaključuje s poglavjem, ki obravnava krožno gibanje kot odsev spremenjenega stanja zavesti, ko so ljudje v ne-zavestnem stanju doživljali podobe, povezane z vrtenjem oz. kroženjem. Gre za stanja pred smrtjo ali pa za stanja pod vplivom substanc, ob katerih imajo posamezniki različne izkušnje s krožnim gibanjem.

Knjiga obravnava ubeseditve, prakse in dožemanje krožnega gibanja v slovstveni folklori v celoti. Skozi delo se sprehodimo od konceptov, ki so vezani na bajna bitja, do šamanov in magijskih obredov, pa vse do vsakdanjega sveta in zgodb, ki ubesedujejo krožno gibanje v povezavi z nadnaravnim in s predstavami o nadnaravnem. Avtorica je skozi obravnavanje pomena krožnega gibanja v povezavi z dožemanjem nadnaravnega nedvomno pokazala tudi na pomen cikličnosti v človekovi zavesti, ki se še dandanes kaže na vseh ravneh: tako v dožemanju letnega cikla, kot pri ponavljanju dejanj, zaokroževanju misli pa do bolj kompleksnih struktur in obredov, kot je obkrožanje. Obravnavano delo lahko zlahka povežemo z jezikovnimi in vsakdanjimi kulturnimi koncepti današnjega časa, čeprav se ukvarja z dožemanjem kroženja v povezavi z nadnaravnim.

Knjiga je pionirsko delo na področju raziskovanja simbolike kroženja v evropski kulturi, ki ga bo treba upoštevati ne zgolj v folklorističnih in etnoloških študijah, temveč tudi v jezikovnih in kulturoloških obravnavah.